

12 & 13

OKT

2018

Adellijke vrouwen

levens en representaties

Symposium

Slot Zuylen

adelsgeschiedenis.nl

∞ VOORWOORD ∞

Vijfentwintig jaar geleden waren de bestuurs- en redactieleden van de Werkgroep Adelsgeschiedenis een kwart eeuw jonger. Die constatering zal voor de deelnemers van het symposium geen grote schok zijn, maar er zit meer achter die open deur verborgen dan op het eerste gezicht lijkt. Zo was de helft van de huidige bestuursleden al in dezelfde hoedanigheid in 1993 aanwezig bij de oprichtingsbijeenkomst op kasteel Amerongen, onder leiding van de toenmalige voorzitter Johan Aalbers. Vele tientallen symposia, excursies, delen van de reeks Adelsgeschiedenis, jaargangen van het bulletin en het jaarboek verder, viereen deze dagen de hoeveelheid resultaten met een groots symposium. De Werkgroep is vijfentwintig jaar ouder geworden maar het uitgangspunt is al die jaren even jong en fris gebleven. Het verbinden van wetenschap met liefde voor het onderwerp heeft ons al die jaren de kracht gegeven om met gezamenlijke inzet een monument neer te zetten dat de adelsgeschiedenis blijvend heeft bevorderd en veranderd – dat mogen we op een dag als deze wel zeggen. Dat adelsgeschiedenis een gezonde discipline wordt daardoor bevestigd dat alle bestuurs- en redactieleden van de afgelopen vijfentwintig jaar nog altijd onder ons zijn, ook iets om buitengewoon dankbaar voor te zijn.

Jongens waren we – maar aardige jongens. Ook daarin zijn we gegroeid. Aardig zijn we nog altijd, maar sinds vele jaren niet alleen van het mannelijk geslacht. Bij de keuze van bestuurs- en redactieleden heeft geslacht nooit een rol gespeeld, bij het onderwerp van dit symposium is dat wel degelijk het geval. Adelsgeschiedenis verschilt in dat opzicht niet van andere verwante disciplines: de beoefening van geschiedenis is in de praktijk doorgaans nog altijd die van mannengeschiedenis. Als eerste poging om het evenwicht te herstellen, presenteren we tijdens deze twee dagen een groot aantal lezingen om recht te doen aan het brede spectrum waarbinnen het onderwerp adellijke vrouwen beschouwd kan worden. Een eerste poging, want de evenwichtige benadering van de adelsgeschiedenis zou pas echt voltooid zijn, als wij bij het gouden jubileum in 2043 met even grote vanzelfsprekendheid een symposium organiseren rond het thema *Adellijke mannen*.

Een gelegenheid als deze is in eerste instantie bedoeld om stil te staan bij wat al verricht is, en dat doen wij in de eerste plaats met dankbaarheid jegens u, de donateurs van onze stichting, die wij vanaf de oprichting met genegenheid ‘leden’ hebben genoemd – naar de letter van de wet incorrect, maar in intentie treffend. De activiteiten die wij georganiseerd hebben, waren immers zonder effect als niet u, onze leden, daar vijfentwintig jaar lang in groten getale aan deelgenomen hadden. Laten we daarom bij deze gelegenheid de wens uitspreken dat deze symbiose de komende vijfentwintig jaar met vrucht voortgezet wordt!

Redmer Alma
Voorzitter Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis

PROGRAMMA

Vrijdag 12 oktober

- 9.00–10.00 Inloop met koffie
- 10.00–10.15 Welkom door Redmer Alma, voorzitter van de Werkgroep
Adelsgeschiedenis
- 10.15–10.45 **KEYNOTE-LEZING**
Els Kloek, *Vrouwengeschiedenis, adellijke dames en 1001 vrouwen*
- 10.45–11.00 Korte pauze
Els Kloek signeert haar nieuwe boek *1001 vrouwen in de 20ste eeuw*
- 11.00–12.45 **SESSIE I – ADELLIJKE VROUWEN EN KASTELEN IN DE
MIDDELEEUWEN**
Elizabeth den Hartog, *Defending the castle like man: women and the
building and defense of castles*
Wendy Landewé, *Edelvrouwen als 'bouwheren' in de middeleeuwse creatieve
cultuur*
Fred Vogelzang, *Rapunzel: de verbeelding van ruimte(n) voor vrouwen in
middeleeuwse kastelen*
- 12.45–14.45 Lunch en posterpresentaties
13.30–14.30 Rondleidingen door Slot Zuylen (groepen 1-3)
- 14.45–16.30 **SESSIE II: LEVENSROLLEN VOOR ADELLIJKE VROUWEN**
Redmer Alma, *Occa Johanna Ripperda: een Europese dame*
Stephany Freyer, *Life Paths of lesser noble women at Princely Courts*
Evelyn Ligtenberg, *Le mariage m'a toujours fait peur: ongehuwde adellijke
vrouwen in de vroegmoderne tijd*
Jaap Geraerts, *Models of devotion: catholic women in the Dutch Republic*
- 16.30–17.00 Afsluiting

Zaterdag 13 oktober

- 9.00–9.30 Inloop met koffie
- 9.30–11.15 **SESSIE III – REPRESENTATIE VAN ADELLIJKE VROUWEN IN
MIDDELEEUWEN EN VROEGMODERNE TIJD**
Sanne Frequin, *Gravin en graf: middeleeuwse vrouwen als hoedsters van
dynastieke memorie*
Monique Rakhorst, *Het sieradenkistje van Amalia van Solms*
Thomas Kullmann, *The construction of female nobility in Sir Philip
Sidney's Astrophil and Stella*
- 11.15–11.30 Koffiepauze
- 11.30–12.45 **SESSIE IV – HOF-CULTUUR IN DE REPUBLIEK**
Ineke Huysman, *De macht van de brief. Briefwisselingen van de Hollandse
en Friese stadhoudersvrouwen 1605-1759*
Simone Nieuwenbroek, *Tussen Noordeinde en het Voorhout. Anna van
Hannover en de Bentincks 1737-1759*
Lidewij Nissen, *Een vorstin in Leeuwarden. Sophia Hedwig van Brunswijk-
Wolfenbüttel (1592-1642) en de Friese Nassaus*
- 12.45–14.30 Lunch, rondleidingen door het kasteel en posterpresentaties
- 13.30–14.30 Rondleidingen door Slot Zuylen (groepen 4-6)
- 14.30–15.45 **SESSIE V – REFLECTIE EN ZELFREFLECTIE**
Greddy Huisman, *Het dagboek van Belle van Ittersum (1783-1809)*
Aafke Brunt, *Marie Cornelia van Wassenaer Obdam (1793-1850): een
gefortuneerde erfdochter*
Yme Kuiper, *Vlucht in het verleden: de familieherinneringen van Jeanne van
Andringa de Kempnaer (1858-1926)*
- 15.45–16.00 Theepauze
- 16.00–17.15 **SESSIE VI – BELLE VAN ZUYLEN**
Margriet Lacy-Bruijn, *Belle van Zuylen onafhankelijk – in hoeverre en tegen
welke prijs?*
Suzan van Dijk, *Belle van Zuylen over rangen en standen*
Hanneke Ronnes, *Over de "Julie's" van Jean-Jacques Rousseau en Belle van
Zuylen: van Elysée tot moestuin*
- 17.15–17.30 Afsluiting door Redmer Alma, voorzitter Stichting Werkgroep
Adelsgeschiedenis
- 17.30–18.30 Borrel

∞ SAMENVATTINGEN ∞

Vrijdag 12 oktober

10.15–10.45

KEYNOTE

Els Kloek

Vrouwengeschiedenis, adellijke dames en 1001 vrouwen

Dr. Els Kloek – *Vrouwengeschiedenis, adellijke dames en 1001 vrouwen*

‘Vrouwengeschiedenis’ als subdiscipline van de geschiedwetenschap bestaat nu ruim veertig jaar. Het vak begon als een democratiseringsslag: juist ‘gewone’ vrouwen, liefst als collectief, moesten aandacht krijgen. Hoe is de stand nu? Krijgen adellijke vrouwen intussen wel de aandacht die ze verdienen? En wat is de plaats van adellijke dames in het encyclopedisch-biografische naslagwerk ‘1001 vrouwen’?

11.00–12.45

SESSIE I

ADELLIJKE VROUWEN EN KASTELEN IN DE MIDDELEEUWEN

Elizabeth den Hartog

*Defending the castle like man: women and the building
and defense of castles*

Dr. Elizabeth den Hartog (Universiteit Leiden) – *Defending the castle like man: women and the building and defense of castles*

During the last decades, there has been increasing attention for the role of women within the castle walls. The emphasis is usually on their seclusion, their being in charge of running the household and managing their respective lord's estates in his absence. In this paper, I would like to look into medieval ladies (from circa 1000 up to circa 1500) who took on the role of men by leading the defense of a castle when it was under attack, by leading military expeditions and also by building castles or fortifications. Examples of military-minded women of the medieval period are the castle-building Aethelflaed († 918); the wife of Ralph, Earl of Norfolk and Suffolk, who held her husband's castle at Norwich whilst he fled for Brittany; Lincoln's Nicola de la Haye; Isobel of Fife, Countess of Buchan, who unsuccessfully defended Berwick Castle from the English; Isabella de Vescy, who was in charge of Bamburgh Castle, and Agnes, Countess of Dunbar and March, who in the fourteenth century held off a siege of the English at Dunbar. A French example is Juliana, an illegitimate daughter of King Henry I of England, who defended the fortress of Breteuil against her own father.

Are these women exceptions, or was taking on the role of men more common for medieval women than we might think? In order to answer this question I will explore how their evaluation in contemporary sources.

Wendy Landewé

*Edelvrouwen als 'bouwheren' in de middeleeuwse
creatieve cultuur*

Wendy Landewé MA (Huis Doorn) – *Edelvrouwen als 'bouwheren' in de middeleeuwse creatieve cultuur*

De afgelopen decennia is er steeds meer aandacht gekomen voor de middeleeuwse edelvrouw, haar leven en werk. In de meeste onderzoeken probeert men hierbij greep te krijgen op het dagelijkse bestaan van deze vrouwen door de leefsituatie en woonomgeving van deze dames te reconstrueren aan de hand van verschillende historische bronnen, zoals oorkonden, rekeningen, boedelinventarissen, brieven en eventuele andere (ego-) documenten.

Er is echter ook nog een andere wereld waarin middeleeuwse vrouwen van hoge komaf figureerden, dan die van de concrete historische bronnen. In de wereld van de middeleeuwse creatieve cultuur speelt de edelvrouw ook een rol. Voor deze gelegenheid is het interessant om, als aanvulling op de bijdrage van Elizabeth den Hartog, die zich focust op de vrouw als opdrachtgever en verdediger van het middeleeuwse materiële kasteel, te onderzoeken hoe men vrouwen in de middeleeuwse ideeënwereld kastelen liet bouwen en verdedigen.

Een eerste inventarisatie laat zien dat het bronnenmateriaal heel divers is. Er zijn vrouwen die eigenhandig versterkingen optrekken, zoals Christine de Pisan in haar

Livre de la Cité des Dames uit 1405 en *Mélusine*, een bovennatuurlijke vrouw, die haar man rijkdom schenkt door, onder andere, steden en kastelen voor hem te bouwen in de veertiende-eeuwse prozaroman *Roman de Mélusine*, geschreven door Jean d'Arras. Als deze kastelen er eenmaal staan, dan is het uiteraard ook nuttig en nodig om deze bolwerken zo goed mogelijk te verdedigen. Een aantal vrouwen in de rijke wereld van de middeleeuwse fantasie laat zich hierbij de kaas niet van het brood eten. Wat dan vooral boeit is op welke wijze deze dames zich weren in de strijd met hun belagers en hoe zij ook zelf soms de aanval op een kasteel inzetten. Met name in miniaturen, op spiegelhouders van ivoor en op laatmiddeleeuwse wandtapijten wordt deze strijd verbeeld.

Veel vragen komen op bij het zien en lezen van deze bronnen. Welke gedachten, ideeën en betekenissen gaan schuil achter deze kunstwerken? Welke rol krijgt de vrouw hierbij toebedeeld? En hoe verhoudt zich dit tot de alledaagse middeleeuwse werkelijkheid?

Fred Vogelzang

Rapunzel: de verbeelding van ruimte(n) voor vrouwen in middeleeuwse kastelen

Dr. Fred Vogelzang (Nederlandse Kastelenstichting) – *Rapunzel: de verbeelding van ruimte(n) voor vrouwen in middeleeuwse kastelen*

Rapunzel, het meisje dat opgesloten zit boven in een kasteeltoren, lijkt symbool te staan voor de ruimte die voor vrouwen in kastelen was ingeruimd. De negentiende-eeuwse versie van Elaine, de Vrouwe van Shalott past geheel in die traditie: een vrouw in een toren op een eilandje, de wereld slechts beschouwend via een spiegel. De buitenwereld is haar een vloek. En dat terwijl de middeleeuwse bronnen van het verhaal Elaine veel meer speelruimte bieden. Dat roept de vraag op hoeveel ruimte vrouwen in het middeleeuwse kasteel feitelijk hadden, zowel letterlijk als figuurlijk. Zijn er verschillen in tijd, plaats en sociale laag? Zulke vragen zijn uitgangspunt voor in mijn bijdrage.

Eva-Maria Butz

Burgfrauen – Frauenburgen: Überlegungen zu Wittumsburgen

Dr. Eva Maria Butz (Dortmund) – *Burgfrauen – Frauenburgen: Überlegungen zu Wittumsburgen*

Im Rahmen von Adelherrschaften wurden häufig Burgen, ebenso wie andere Güter und Rechte, als Wittum, ausgegeben. Solche Burgen können mit dem Terminus Wittumsburg bezeichnet werden. Das Wittum diente in der Regel dazu, die Versorgung der Witwe zu sichern, ohne dass sie nach dem Tod ihres Mannes im Haushalt der erbberechtigten Söhne leben musste. Entweder vermählte sich die Frau erneut, oder sie zog sich vom herrschaftlichen Haushalt zurück. Oftmals verlebten verwitwete Frauen ihren letzten Lebensabschnitt in einem Kloster. Frauen wurden zu Burgfrauen, die Burg wurde für die Witwe steinerner Garant für zeitlich begrenzte herrschaftlich-politische Verhältnisse, die durch den Tod der Frau beendet wurden. Danach war die Burg in der Regel wieder Teil der männlichen Herrschaft.

Die scheinbare sichere Verknüpfung von Burg und Wittum als Lebensgrundlage gestaltete sich für die Witwen sehr unterschiedlich. Nicht selten wurde den Frauen von den männlichen Verwandten die Inbesitznahme der Burg verweigert. So wurde Clementia von Auxonne nach 1218 von ihrem Neffen gezwungen, Burgen und Städte Rheinfelden und Burgdorf an ihn zu verkaufen und verbrachte zahlreiche Jahre in Gefangenschaft. Mechthild von Nassau wurde 1321 vom Bruder Kaiser Ludwigs von Bayern gewaltsam von der Burg Fürstenberg/Rheindiebach vertrieben und zum Verzicht genötigt. Loretta von Salm hingegen gelang es nach dem Tod ihres Mannes die Herrschaft Starkenburg auszubauen, ihren Sohn standesgemäß zu verheiraten und ab 1332 auf der Burg Frauenberg, die sie selbst erbaut haben soll, ihren Witwensitz zu nehmen. Gräfin Klara von Tübingen erhielt von ihrem Onkel die Burg Lichteneck im Breisgau als Pfandschaft und Entschädigung für die Aufgabe der Stadt Freiburg. Lichteneck war seit Ende des 13. Jahrhunderts immer wieder als Wittumsburg ausgegeben worden. Von ihr aus baute Klara die Herrschaft Lichteneck aus.

Es gilt also sowohl nach den politischen Situationen zu fragen, in denen sich Frauen beim Antritt ihres Wittums befanden, sowie nach dem Charakter speziell von Wittumsburgen. Welche Burgen wurden als Witwensitz ausgewählt? Gab es charakteristische, immer wieder genutzte Wittumsburgen? Veränderten sie als Wittumsburgen ihren Repräsentationscharakter? Wurden diese Burgen als Wohnsitz genutzt? Wie häufig wurden Frauen von männlichen Verwandten in ihrem Wittum gestört und vertrieben? Wie organisierten die Frauen ihr Leben als Burgherrin und ihren eigenen Schutz? Diesen und einer Reihe damit verknüpfter Fragen soll nachgegangen werden und so einen neuen Blick auf das Verhältnis von Frauen und Burgen ermöglichen.

Door ziekte is mevrouw Butz helaas verhinderd. De samenvatting van haar lezing willen we de deelnemers van het symposium echter niet onthouden.

LEVENSROLLEN VOOR ADELLIJKE VROUWEN

Redmer Alma

Occa Johanna Ripperda: een Europese dame

Redmer Alma (Drents Archief/Werkgroep Adelsgeschiedenis) – *Occa Johanna Ripperda: een Europese dame*

Occa Johanna Ripperda (1619-1686), geboren in het Groninger Farmsum en overleden in Stockholm, heeft een bereisd leven gevoerd, meer dan andere zeventiende-eeuwse adellijke Ommelander vrouwen – een aantal jaren in het kielzog van familie en echtgenoten, maar dertig jaar als zelfstandige en ondernemende weduwe. Haar correspondentie en ander archiefmateriaal bieden inzicht in haar boeiende leven, als oppergrootmeesteres aan het hof van de Zweedse koningin Hedwig Eleonora, als behartiger van de familiebelangen, als bezorgde moeder op afstand en als eenzame douairière in den vreemde.

Stefanie Freyer

Life Paths of lesser noble women at Princely Courts

Dr. Stefanie Freyer (Universität Osnabrück) – *Life paths of lesser noble women at German princely courts*

In the eighteenth century lesser noble women could be involved in two different ways at princely courts of the Old Empire – either as higher servants of the courtly household or as members of the exclusive court sociality. Both involvements in the social court system were based on and determined by the ceremonial protocol which should guarantee an accurate perception of the displayed social rank order and relations to the ruling family. However, women who served within the princely household had to meet fundamentally other ceremonial requirements than women who (only) participated in court activities on a non-daily basis. Life roles, scopes of actions and opportunities varied accordingly. The paper seeks to reveal these crucial

differences and their consequences for the individual female life paths. It asks for reasons why limited higher female positions in German princely households were desired by families of lesser nobility and in what cases and on what terms noble women were welcomed as visitors or even accepted as affiliated members of the sociality but not as employees of the court. To this end, the emphasis lies not only on lesser noble women but also on the ruling family who used (female) courtiers and even non-courtiers as a special instrument to represent their might and dignified claim to power within the floating socio-political rank structure of the Holy Roman Empire. Considering gender as a relational category and applying a gender-oriented approach to the history of symbolic communication and political court culture, the paper examines what role(s) lesser noble women played within the peculiar German framework of patronage and in what way their interests in (noble) representation merged with the interests of the greater nobility at court.

Evelyn Ligtenberg

Le mariage m'a toujours fait peur. Ongehuwde adellijke vrouwen in de vroegmoderne tijd

Drs. Evelyn Ligtenberg (Waterschap Vechtstromen/Werkgroep Adelsgeschiedenis)
– *Le mariage m'a toujours fait peur. Ongehuwde adellijke vrouwen in de vroegmoderne tijd*

Bleef een ongehuwde adellijke dochter in de zeventiende eeuw ongewild ongetrouwd, of had ze daar zelf ook een keus in? Kreeg een ongehuwde dochter de rol van ‘manager’ tussen haar broers en zussen, zoals Josina Agnes van Rechteren die rol lijkt te vervullen tussen haar broers en zussen blijkens haar nagelaten brieven en huishoudboekje? Of was het een vrije keus, mits er maar genoeg financiële middelen waren, zoals Agnes van Wassenaer Obdam laat doorschemeren in het door haar tegen het eind van haar leven geschreven zelfportret? Deze twee markante vrouwen vormen de basis voor mij om nader te kijken naar de rol van ongehuwde adellijke vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw.

Jaap Geraerts

Models of devotion: catholic women in the Dutch Republic

Dr. Jaap Geraerts (University College London) – *Models of devotion: Catholic noblewomen in the Dutch Republic*

While an increasing amount of work is done on early modern Dutch Catholicism, the questions raised by L.J. Rogier in his monumental work *Geschiedenis van het katholicisme* pertaining to the religiosity of Catholic laity in the Dutch Republic, still have not been sufficiently answered. My lecture aims to start to fill this historiographical void by investigating the religiosity of a specific group of Catholic laypeople: Catholic noblewomen. Their religiosity will be studied against the backdrop of the international movement for Catholic renewal known as the Counter-Reformation and will be related to their roles in noble households as well as the Holland Mission. I will argue that Catholic missionaries singled out Dutch Catholic noblewomen for their piety for a good reason as they were fundamental for the survival of the Catholic faith through their efforts to transmit the Catholic faith to the next generations and their contributions to the Holland Mission.

Zaterdag 13 oktober

9.30–11.15 uur

SESSIE III

**REPRESENTATIE VAN ADELLIJKE VROUWEN IN MIDDELEEUWEN
EN VROEGMODERNE TIJD**

Sanne Frequin

*Gravin en graf: middeleeuwse vrouwen als hoedsters van
dynastieke memorie*

Sanne Frequin, MA (Universiteit Leiden/Universiteit van Amsterdam) – *Gravin en graf: middeleeuwse vrouwen als hoedsters van dynastieke memorie*

In kerken in Frankrijk, België en Nederland zijn de restanten te bewonderen van vele middeleeuwse grafmonumenten. De monumenten zijn niet zelden zeer zwaar beschadigd door bewuste vernielingen of verwaarlozing. Daardoor is de boodschap van deze objecten in veel gevallen verloren gegaan. De reconstructie van dergelijke grafmonumenten kan veel vertellen over de rol die zij speelden in de middeleeuwse nagedachtenis. De genoemde boodschap is tweeledig. Allereerst betreft deze

uiteraard de zorg voor het zielenheil: een oproep aan de toeschouwer tot gebed voor de ziel in ruil voor verkorting van zijn of haar tijd van boete in het vagevuur. Er valt echter ook een politieke boodschap uit de grafmonumenten te destilleren. Twisten om opvolging of land hebben hun weg gevonden naar de monumenten, niet zelden door gebruik van heraldiek. In de serie grafmonumenten die ik vandaag zal bespreken speelt deze politieke boodschap een belangrijke rol. De grafmonumenten van de gravinnen van Vlaanderen, Henegouwen en Holland (van Margaretha van Constantinopel tot Philippa van Henegouwen) en hun echtgenoten kunnen politiek gelezen worden, in de context van de Vlaams-Henegouwse successiestrijd. Het zijn in deze gevallen vermoedelijk de gravinnen die verantwoordelijk waren voor deze boodschap. Daarmee vervulden zij hun belangrijke rol als hoedsters van de dynastieke memorie.

Monique Rakhorst

Het sieradenkistje van Amalia van Solms

Monique Rakhorst, MA (Stedelijk Museum Breda) – *Het sieradenkistje van Amalia van Solms*

Amalia van Solms (1602-1675) werd geboren als gravin van Braunfels. Zij schopte het tot prinses door haar huwelijk met prins Frederik Hendrik van Oranje-Nassau. De Oranjes behoorden tot de hoge adel, maar mochten zich geen koning en koningin noemen. Amalia deed haar leven lang haar uiterste best om een waardige plek te veroveren onder de Europese vorsten. Op haar portretten is Amalia in alle rijkdom uitgedost. Toch is het soms zoeken naar verschillen ten opzichte van de gegoede burgerij uit de zeventiende eeuw.

Amalia liet zich voornamelijk afbeelden met parels, zoals ook de gegoede burgerij dat deed vanaf 1630. Daarnaast bezat zij ook vele kostbare juwelen met diamanten. In een inventaris uit 1640 zijn haar juwelen beschreven. Ze hebben een totaalwaarde van maar liefst 292.972 Hollandse ponden, een rekeneenheid die gelijk stond aan de gulden. Ze bezat onder andere een kostbaar parelsnoer en verschillende modieuze striksieraden. Het parelsnoer werd niet nagelaten aan haar dochters, zoals gebruikelijk was, maar aan haar zoon Willem II. Via die weg belandde het om de hals van Mary Stuart. Toen haar zoon deze dochter van de Engelse koning mocht huwen, leek haar missie om een plek te veroveren tussen de vorsten in Europa geslaagd. Uit dit huwelijk werd een ware koning geboren: haar kleinzoon Willem III besteg in 1689 de Engelse troon.

Thomas Kullmann

*The construction of female nobility in Sir Philip
Sidney's Astrophil and Stella*

Prof. dr. phil. Thomas Kullmann (Universität Osnabrück) – *The Construction of Female Nobility in Sir Philip Sidney's Astrophil and Stella*

In his cycle of 108 sonnets and about a dozen other poems the Elizabethan nobleman and man of letters Sir Philip Sidney, as 'Astrophil' or star-lover, expresses his love for 'Stella', Lady Penelope Rich, a courtly lady who evidently appreciates but does not return his love, as she is already married to somebody else.

I should like to argue that Sidney makes use of this Petrarchan formula to illustrate the Platonic concept of aspiring to virtue through an admiration of beauty, and to claim this concept as a distinctive feature of nobility. Stella not only inspires Astrophil to win a tournament, as ladies of medieval romances would have done (sonnet 41), but also makes him admire and imitate her virtue, 'made strong by beauty's might' (sonnet 48). Sonnet 69 records that Stella gives Astrophil 'the monarchy' of her heart, 'thus conditionly [...] while virtuous course I take'. In other sonnets Stella herself becomes an embodiment of virtue, which is invariably given aristocratic attributes: In sonnet 9 Virtue is a queen living in a palace which allegorically represents the features of Stella's face; in sonnet 13 Cupid wins a competition against Mars and Jove because his arms, taken from Stella's face, are the most beautiful and prove his gentility. The discourses of Petrarchan adoration and of Platonism are linked with that of courtliness (as expounded by Castiglione), to give to noble ladies a specific role as guardians of moral perfection and aristocratic superiority.

Sidney regularly met Lady Rich in the household of his sister, the Countess of Pembroke, and we can assume that Lady Rich contributed to Sidney's fashioning of female nobility by collecting and distributing his sonnets among her friends.

11.30–12.45

SESSIE IV

HOF CULTUUR IN DE REPUBLIEK

Ineke Huysman

*De macht van de brief. Briefwisselingen van de
Hollandse en Friese stadhoudersvrouwen 1605-1759*

Dr. Ineke Huysman (Huygens ING) – *De macht van de brief: briefwisselingen van de
Hollandse en Friese stadhoudersvrouwen (1605-1759)*

In de geschiedschrijving wordt de praktijk van de vroegmoderne politiek van oudsher beschouwd als een voornamelijk mannelijke aangelegenheid. En hoewel het klopt dat vrouwen lang zijn weerhouden van politieke macht, probeerden ze door middel van correspondenties toch actief invloed uit te oefenen. Tot nu toe is de politieke invloed van de stadhoudersvrouwen in de Republiek der Verenigde Nederlanden nog nauwelijks bestudeerd. De lezing zal een overzicht geven van de onlangs gepubliceerde vierduizend brieven van de zes zeventiende-eeuwse Hollandse en Friese stadhoudersvrouwen en een blik werpen op de nog te ontsluiten correspondenties.

Simone Nieuwenbroek

*Tussen Noordeinde en het Voorhout. Anna van
Hannover en de Bentincks 1737-1759*

Simone Nieuwenbroek BA (Universiteit Leiden/ Kasteel Duivenvoorde) – *Tussen
Noordeinde en het Voorhout. Anna van Hannover en de Bentincks (1739-1759)*

Vanaf het moment dat prinses Anna van Hannover (1709-1759) na haar huwelijk met stadhouder Willem IV van Oranje-Nassau haar intrede deed in de Republiek, positioneerde zij zich actief in het staatsbestel. Zij bouwde een breed Britsgezind netwerk op van Hollandse en Friese regenten en diverse lieden van adel. Spil in dit netwerk waren Willem, Charles en Anna Margaretha Bentinck, Britsgezind en woonachtig aan het Lange Voorhout. In 1756, aan de vooravond van de Zevenjarige Oorlog, rezen de spanningen tussen Frankrijk en Groot-Brittannië en was het moment daar dat Anna kon terugvallen op deze inspanningen. Overtuigd van de noodzaak de belangen van zowel de Republiek als Anna's Hannoverse stamhuis te moeten dienen, zetten zowel de Bentincks als de prinses alles op alles om het landsbestuur te overtuigen van een bondgenootschap met de Britten. Het contact tussen de prinses en de Bentincks vertelt ons veel over het Brits-Nederlandse

netwerk in Den Haag en de pogingen van de prinses zich te mengen in een politieke discussie over de toekomst van de Republiek

Lidewij Nissen

Een vorstin in Leeuwarden. Sophia Hedwig van Brunswijk-Wolfenbüttel (1592-1642) en de Friese Nassaus

Lidewij Nissen MA (Radboud Universiteit) – *Een vorstin in Leeuwarden. Sophia Hedwig van Brunswijk-Wolfenbüttel (1592-1642) en de Friese Nassaus*

Toen Ernst Casimir van Nassau-Dietz in 1620 stadhouder van Friesland werd, betrok hij samen met zijn echtgenote Sophia Hedwig van Brunswijk-Wolfenbüttel het stadhouderlijk hof in Leeuwarden. Hoewel Sophia Hedwig de Friese Nassaus en het hof in Leeuwarden van vorstelijke allure voorzag, hebben historici maar weinig aandacht aan haar besteed. In deze lezing wordt gekeken naar Sophia's integratie in de Nassaudynastie, haar positie aan het stadhouderlijk hof en haar rol als echtgenote en moeder van de Friese stadhouder.

14.30–15.45

SESSIE V

REFLECTIE EN ZELFREFLECTIE

Greddy Huisman

Het dagboek van Belle van Ittersum (1783-1809)

Dr. Greddy Huisman – *Het dagboek van Belle van Ittersum (1783-1809)*

Marguerite Isabelle de Ittersum behoort tot de wat verarmde tak van het oude, aanzienlijke geslacht Van Ittersum. Door haar moeder is zij de kleindochter van de Friese Edelman Onno Zwier van Haren (1713-1779). Belle, zoals zij wordt genoemd, houdt vrijwel haar hele leven een dagboek bij, een levensverhaal, dat zij haar 'Histoire' (haar geschiedenis) noemt, want zij schrijft in het Frans. Over deze jonge freule en haar egodocument – dat vooral – gaat mijn, nogal persoonlijke, verhaal.

Aafke Brunt

*Marie Cornelia van Wassenaer Obdam (1793-1850):
een gefortuneerde erfdochter*

Drs. Aafke Brunt (Kasteel Twickel) – *Maria Cornelia gravin van Wassenaer Obdam (1799-1850): een gefortuneerde erfdochter*

In 1831 trouwde de gefortuneerde erfdochter Maria Cornelia (Cornélie) gravin van Wassenaer Obdam met haar tien jaar jongere stiefneef Carel baron van Heeckeren van Kell. Zijn huwelijksaanzoek was hem ingefluisterd door zijn ouders en tante. Zijn tante was Cornélie's stiefmoeder. Ongetwijfeld wilden zij de licht gehandicapte Cornélie blijvend met hun goede zorgen omringen om tegelijkertijd een onbezorgde toekomst te bieden aan Carel. Cornélie nam ruim de tijd om het aanzoek te overdenken. In twee brieven verklaarde ze dat ze Carel beschouwde als een jongere broer voor wie ze onmogelijk de gehoorzaamheid en het respect kon opbrengen die ze verschuldigd was aan een echtgenoot. Om haar opvoeders te plezieren gaf zij zich gewonnen.

Als vijftienjarige maakte Cornélie al een reis naar Zuid-Frankrijk, Zwitserland en Parijs. Haar gouvernante onderrichtte haar in Frans, Duits en Engels. Als erfdochter leerde ze kasboeken bij te houden en zakelijke brieven te schrijven. Als zeventienjarige besloot ze zelf het grote Van Wassenaerhuis in Den Haag te verkopen. In de jaren 1824-1825 verbleef ze in het gevolg van prinses Anna Paulowna aan het Hof in St. Petersburg waarover ze in haar reisjournaal een nauwgezet en vaak, geestig verslag uitbracht.

Cornélie werkte er hard aan om haar huwelijk harmonisch te houden. Haar belerende woorden bracht ze subtiel. Ze trachtte Carel te bewegen tot zuinigheid, kerkbezoek en religieuze overwegingen. De huishouding stond onder haar leiding en ze dacht mee over verbouwingen van huizen en modernisering van tuinen. Daarmee werd ze voor haar echtgenoot een sparingpartner. Haar vroege overlijden trof hem diep.

Yme Kuiper

*Vlucht in het verleden: de familieherinneringen van
Jeanne van Andringa de Kempenaer (1858-1926)*

Em. prof. dr. Yme Kuiper (RU Groningen) – *Vlucht in het verleden: een analyse van de Familieherinneringen' van jkvr. Jeanne van Andringa de Kempenaer (1858-1926)*

De douairière Van Andringa de Kempenaer schreef haar familieherinneringen in de jaren 1920. Het zijn twee handgeschreven, gelaagde manuscripten: een ‘gedenkboek (*memoria*) en vastgelegde ‘jeugdherinneringen’ (*nostalgia*). De tekst bevat zowel zelfreflectie (met name op het eigen familiebesef) als reflectie (de veranderende positie van de adel in Friesland en Nederland). Diepere lagen betreffen (des-)identificaties met familieleden én de vlucht in een landadellijk verleden zoals dat nog ten tijde van haar jeugd in Friesland had bestaan. De meerwaarde van deze bron schuilt in het actieve leven dat deze adellijke dame op verschillende locaties leidde: zij bracht als weduwe vele jaren door in Den Haag en verhuisde in 1903 naar kasteel Wychen in Gelderland, waar zij ook overleed.

In de presentatie wordt niet alleen gewezen op kenmerkende aspecten van de individuele biografie (zoals – te? – vaak gebeurt op het terrein van adellijke vrouwengeschiedenis), maar juist op cruciale facetten van de collectieve biografie: welke speelruimte hadden vrouwen uit dit milieu om naast hun familieleven zich in de publieke sfeer te manifesteren? Volgens de Britse historici Finch en Rothery (in hun studie *Man’s Estate. Landed Gentry Masculinities 1660-1900* uit 2012) bleef de scheve verdeling van macht en gezag tussen mannen en vrouwen binnen landadellijke families in Engeland lange tijd – zelfs tot in de vroege twintigste eeuw – grotendeels bestaan. Zij baseerden hun argument op familiecorrespondentie. Wat voor licht werpen Jeanne van Andringa de Kempenaers herinneringen op de Nederlandse situatie, met in ons achterhoofd de stelling van deze Britse historici? De presentatie is een uitwerking van de idee dat herinneringen niet alleen individuele ervaringen representeren maar eveneens sociaal en cultureel zijn gestructureerd.

16.00–17.15

SESSIE VI

BELLE VAN ZUYLEN

Margriet Lacy-Bruijn

Belle van Zuylen onafhankelijk – in hoeverre en tegen welke prijs?

Em. prof. dr. Margriet Lacy-Bruijn (Butler University, Indianapolis) – *Belle van Zuylen onafhankelijk: in hoeverre en tegen welke prijs?*

Belle van Zuylen is de afgelopen decennia duidelijk voor het voetlicht getreden, zowel in wetenschappelijke kringen als voor een groter publiek. Terecht wordt zij

geprezen voor haar onafhankelijkheid, die in allerlei aspecten van haar leven en werk tot uiting komt. Haar uitgebreide correspondentie verdient speciale aandacht, want in veel van haar brieven bewijst zij originele en intelligente ideeën te hebben over tal van zaken die ook ons, ruim twee eeuwen later, aanspreken. Bovendien is zij een uitstekende schrijfster die haar pen goed weet te gebruiken om haar gedachten genuanceerd en overtuigend weer te geven.

Het is de moeite waard te analyseren in hoeverre Belle van Zuylen er uiteindelijk in is geslaagd haar ideeën zelf te verwezenlijken en/of in welke mate zij anderen heeft weten te beïnvloeden. Enerzijds is dit moeilijk vast te stellen, al was het maar omdat een dergelijke analyse al snel vaag en algemeen kan worden. Anderzijds kan wel duidelijk worden aangetoond dat de schrijfster in haar eigen leven vaak water bij de wijn heeft gedaan.

Naast de zeer talrijke brieven heeft Belle van Zuylen romans, essays en toneelstukken geschreven. Meestal worden ook daar actuele onderwerpen in aangesneden. Zijn die teksten even overtuigend als veel van haar brieven? Ook die vraag is een analyse waard en leidt, mijns inziens, tot de conclusie dat Belle van Zuylen veel beter op dreef was wanneer zij met anderen (dat wil zeggen haar correspondenten) discussieerde dan wanneer zij soortgelijke gedachten op papier zette zonder daarover te hoeven debatteren.

Suzan van Dijk

Belle van Zuylen over rangen en standen

Dr. Suzan van Dijk (Huygens ING) – *Belle van Zuylen over rangen en standen*

In dit symposium en op deze plaats hoort Belle van Zuylen (Isabelle de Charrière) een belangrijke plaats in te nemen. Het programma draait om de categorie waartoe zij behoort – zij het niet van harte – en waarover zij zich heeft uitgesproken. Bovendien vindt het symposium plaats in haar eigen huis, als het ware. Belle van Zuylen is een van de relatief weinig adellijke vrouwen die uitgebreid over de kwestie van rangen en standen heeft geschreven – zowel in fictie en in de vorm van pamfletten, als in privé correspondentie.

Voor mijn bijdrage aan de discussie maak ik gebruik van deze correspondentie, die – op initiatief van het Genootschap Belle van Zuylen – door het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW) wordt gedigitaliseerd en die binnenkort online beschikbaar en grootschalig doorzoekbaar zal zijn (in eerste instantie alleen in het oorspronkelijke Frans, maar vertalingen gaan worden toegevoegd).

Uitgaand van een ‘search’ op basis van de term ‘noblesse’ (waaruit blijkt dat Belle van Zuylen zelf het woord eigenlijk alleen in figuurlijke zin gebruikt), vergelijk ik haar opvattingen in dezen (‘la noblesse, c’est le droit de chasse’) met de situaties die zij in

enkele van haar romans en toneelstukken creëert, en waar zij de problemen in scène zet. Daarbij betrek ik ook de manier waarop men op haar reageert.

Hanneke Ronnes

Over de “Julie’s” van Jean-Jacques Rousseau en Belle van Zuylen: van Elysée tot moestuin

Prof.dr. Hanneke Ronnes (Universiteit van Amsterdam/Rijksuniversiteit Groningen) – *Over de “Julie’s” van Jean-Jacques Rousseau en Belle van Zuylen: van Elysée tot moestuin*

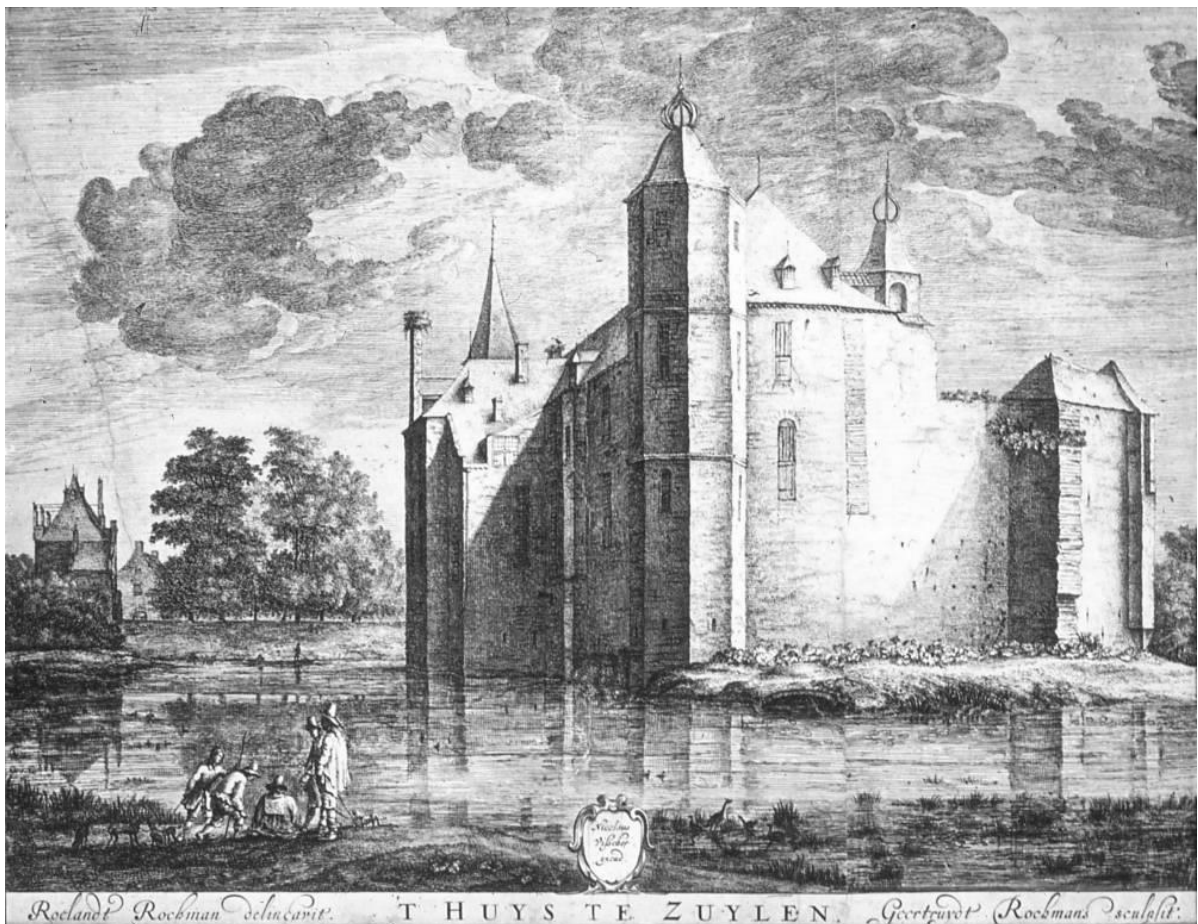
In 1761 verschijnt Jean-Jacques Rousseaus *Julie, ou la nouvelle Héloïse*, enkele jaren later gevolgd door Belle van Zuylen's *Le noble*. Waar Rousseaus *Julie* wel het meest gelezen boek van de achttiende eeuw wordt genoemd, trof Van Zuylen's werk een heel ander lot: haar ouders kochten voor zover mogelijk alle exemplaren op en vernietigden deze. De protagonist in beide boeken is Julie, een adellijke jonge vrouw, in beide gevallen met ouders die een huwelijk met een niet (oud-)adellijke geliefde niet toestaan. Van Zuylen's Julie gaat heel anders om met deze tegenwind dan Rousseaus Julie, waarmee de jonge Nederlandse auteur de beroemde Franse filosoof bekritiseert. Beide verhalen spelen zich af tegen de achtergrond van een adellijk landgoed. De betekenis van huis en tuin voor beide protagonisten en voor Belle van Zuylen meer in het algemeen, zal in deze lezing centraal staan.

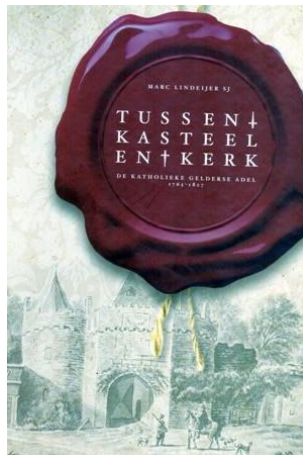
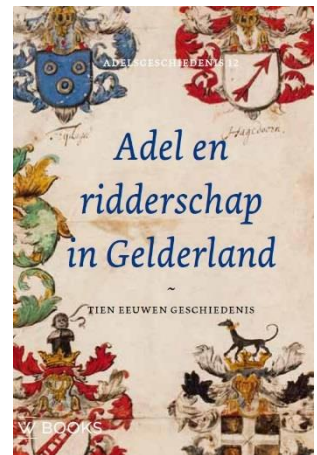
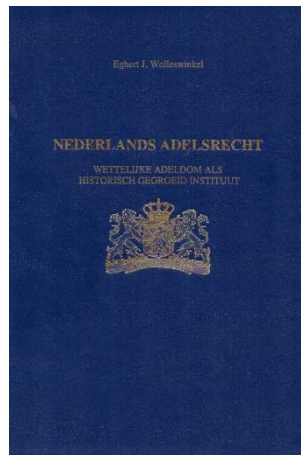
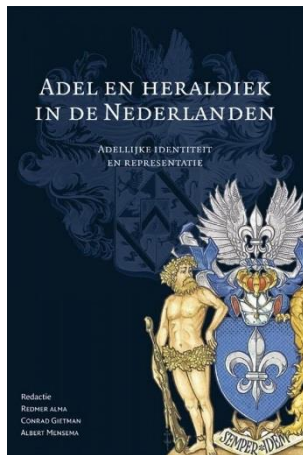
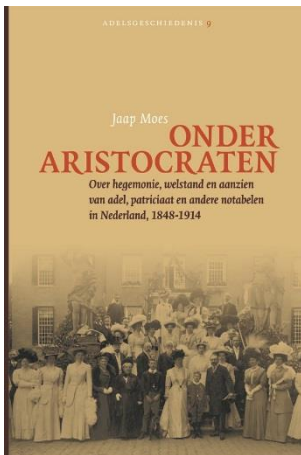
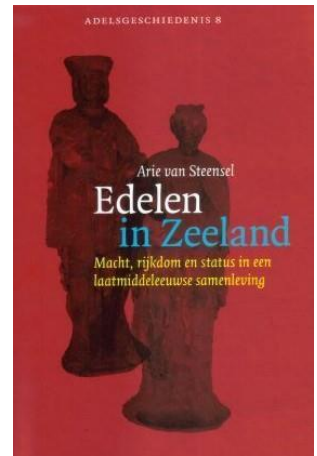
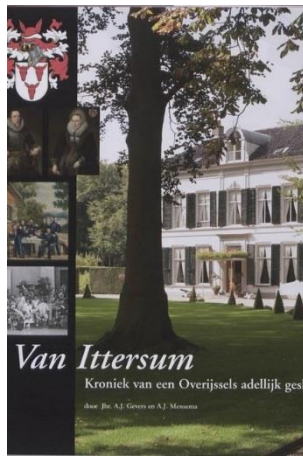
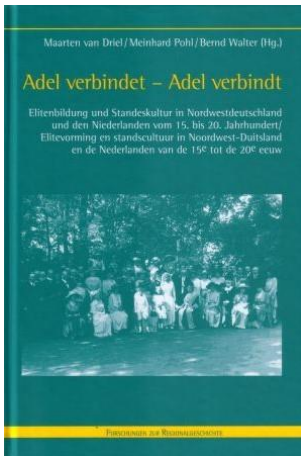
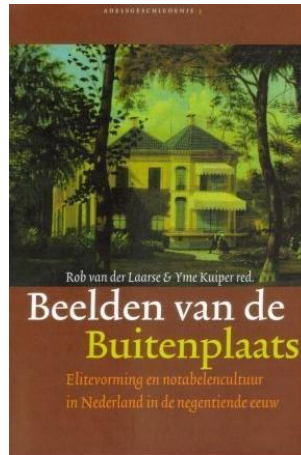
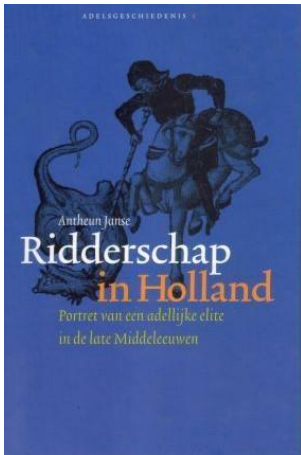
DEELNEMERS

1. Alma, Redmer
2. Amerongen, Veronica van
3. Annevelink-Schurer, Sietske
4. Antona, Ellen
5. Asselberghs , drs. V.J.J.M.
6. Baarslag, P.J.A.
7. Bax, M.H.J.
8. Bax-de Rooij, mevr. M.
9. Bentinck van Schoonheeten, J.U.
10. Beuman, D.
11. Beusekom, J.W. van
12. Beyma thoe Kingma, C.L. van
13. Bijeman-Bekenkamp, H.
14. Blaak, Helene
15. Boetzelaer van Asperen, F. van
16. Boshoven, Thérèse
17. Brandsma, Margreet
18. Bremer, Hélène
19. Breugel, Guus van
20. Bruggen, Cecile
21. Brunt, Aafke
22. Clercq, Daan de
23. Coeverden, Wolter van
24. Dijk, Suzan van
25. Douma, Klaasje
26. Duinkerken, H.
27. Duitemeijer-Scheele, mevr. W.M.
28. Eck, Johan van
29. Elten, J.H. van
30. Feldbrugge, F.J.M.
31. Frequin, Sanne
32. Freyer, Stefanie
33. Geraerts, Jaap
34. Gevers, Arnold
35. Gevers, E.I.I.N.
36. Gevers, Eveline
37. Gietman, Conrad
38. Gosliga, Aagje
39. Groeneveld, Henk J.
40. Groustra-Werdekker, Aafje H.
41. Gruben, Rob
42. Haan, Jaap de
43. Hanssen , Michaela
44. Hartog, Elizabeth den
45. Heijkoop, Hans
46. Hermans, Taco
47. Hoepman, Manuela
48. Hofstee, Sytske
49. Holm, Edda
50. Huijgen, Robert
51. Huisman, Greddy
52. Huysman, Ineke
53. Janssen-Linse, yvonne
54. Jas, Jorien
55. Jonge, Alle Diderik de
56. Joosten , Marinka
57. Kalsbeek-barones Schimmelpenninck van der Oije, drs. E.M.
58. Kloek, Els
59. Kooper-Huigen, mevr. drs. M.J.
60. Kralt, drs. T.P.G.
61. Kuiper, Yme
62. Kullmann, Thomas
63. Lacy-Bruijn, Margriet
64. Landewé, Wendy
65. Lensing, Franz-Josef
66. Ligtenberg, Evelyn
67. Mechelen Johannes van
68. Mechelen, mevr. E. van
69. Mensema, Albert
70. Meuleman, Camille
71. Meurs, R. van
72. Neugebauer, Susanne
73. Nieuwenbroek, Simone
74. Nispen tot Sevenaer, Paul van
75. Nissen, Lidewij
76. Olde Meierink , Ben
77. Oosterom, Gerrit van

78. Oosthoek, Jeanette	93. Tiemissen-de Jager, mevr.
79. Oude Elferink-Smeets, Marlène	94. Tijmes, M.
80. Pesja, Blanka	95. Töpfer, J.
81. Pop-Jansen, M.L.	96. Trum, Ronald A.B.
82. Putten, Leo van	97. Vogelzang, Fred
83. Radetzky, R.L.P.	98. Voorst Vader, C. van
84. Rakhorst, Monique	99. Vries, B. de
85. Rijckevorsel-Besier, Loukie van	100. Wanders, J.W.M.
86. Ronnes, Hanneke	101. Wassink, dr. J.F.A.
87. Rooij, Mickey de	102. Weede, E.C.L.L.M. van
88. Rozendaal, Joanna	103. Werff, E.O. van der
89. Sanders-van Pampus, Madeleine	104. Wessels, Leon
90. Sijtsma-van der Kruk, Ineke	105. Wijnbergen-van Hövell, Pia van
91. Smid, Renée	106. Winter, Johanna Maria van
92. Son, Joris van	107. Wolfswinkel, Diny

VERSCHEENEN IN DE REEKS ADELSGESCHIEDENIS

Het jubileumsymposium *Adellijke vrouwen* is mede mogelijk gemaakt door

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

De kunst van het geven

STICHTING FONDS
A·H· MARTENS VAN SEVENHOVEN

STICHTING

VAN DER WYCK-DE KEMPENAER

RIDDERSCHAP VAN OVERIJSEL

RIDDERSCHAP

VAN UTRECHT